

МҒТАР 17.71.07.

DOI: [10.59102/kufil/2025/iss3pp260-272](https://doi.org/10.59102/kufil/2025/iss3pp260-272)

А.А. Макатова¹, А.А Әбсадық¹

¹А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, 110000, Қазақстан

ҒҰРЫПТЫҚ ФОЛЬКЛОРДЫҢ ЖАРИЯЛАНУЫ («АЙҚАП» МЕРЗІМДІК ЖУРНАЛЫ БОЙЫНША)

Мақалада 1911-1912 жылдар аралығында шығарылып отырған мерзімдік басылымдардың бірі - «Айқап» журналының №1 және №14 сандары негізгі зерттеу объектісі болып таңдалды. Аталмыш журналдың осы сандарында жарияланып отырған ғұрыптық фольклор материалдарын жинақтау мақсаты қойылды. Сонымен қатар, автор тарапынан журнал бетінде жарық көрген ғұрыптық фольклор жайындағы Алаш зиялыларының өлеңдері мен мақалалары, қоғам белсенділерінің хаттары назарға алынды. Ғұрыптық фольклор ішіндегі отбасылық ғұрыптық фольклор түсінігі мен осы тақырыптың зерттелу деңгейін анықтау мақсатында отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектеріне шолу жасалынды. Журнал бетінен терілген отбасылық ғұрыптық фольклор үлгілері «қалың мал», «келін түсіру», «қыз сату», «қыз батасы» сынды тақырыптарға топтастырылды. Жалпы өлең, хикая, хат және мақала түрінде жарияланған фольклор үлгілерінен 16 мысал терілді. Терілген мысалдарға авторлық позиция тұрғысынан талдау жүргізілді. «Айқап» секілді мерзімдік басылым беттерінде жариялаған фольклорлық мұра арқылы қазақ халқының әлеуметтік тұрмыс-тіршілігі мен халық шығармашылығы туралы ақпараттармен танысамыз. Сондай-ақ, журнал сандарында жарияланған отбасылық ғұрыптық фольклор үлгілерінің авторлары жинақталды. Мақалада талданатын ғұрыптық фольклор үлгілері – фольклортану ғылымы саласының дамуына үлес қосатын зерттеулердің бірі.

Кілт сөздер: «Айқап» журналы, мерзімдік басылым, қазақ фольклоры, ғұрыптық фольклор, қалың мал, құда түсу.

НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕР

Бүгінгі күні ғұрыптық фольклордың жариялану мәселесі фольклортанулық маңызды тақырыптардың бірі. Халық мәдениеті мен әдебиетінің бір бөлігі ғұрыптық фольклорда көрініс табады. Халықтың әдебиеті мен дүниетанымын сақтауға, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуде отбасында ұстанатын ғұрыптар мен наным-сенімдердің орны ерекше. Әуелі, ғұрыптық фольклор - адамдардың өткенімен, халықтың сенімімен тығыз байланысты болғандықтан, қазақ халқының танымында ғұрыпты сақтау және ұстану қажеттілігі маңызды болып саналды.

Мақалада XX ғасыр басындағы мерзімдік басылым «Айқап» журналы сандарында ғұрыптық фольклордың жариялануы қарастырылды. Ғұрыптық фольклор әр халықтың рухани-мәдени болмысы туралы ақпараттарды жинақтайды. Осы ақпараттар арқылы халықтың дүниетанымы мен жалпы өмірлік тәжірибесі жайында білім беріледі.

Мақаланы ғылыми зерттеу кезінде «Айқап» журналында жарияланған ғұрыптық фольклор үлгілерін жариялау аспектісі тұрғысынан қарастыру негізге алынды. Яғни, журнал бетінде жарияланған ғұрыптық фольклор үлгілері арқылы сол замандағы қазақ халқының болмысы мен табиғатын ашу міндеті қойылды. Сонымен қатар, бұл мақалада жинақталған мысалдар қазақ фольклортану бағытындағы зерттеулердің қатарын толықтыратын жұмыстардың біріне жатады.

Ғұрыптық фольклордың жариялануы мен оның халық арасында таралуына әсер еткен мерзімдік басылымдардың бірі – «Айқап» журналы. Аталмыш журналдың саны арқылы біздің халқымыздың ғұрыптық фольклорын сипаттайтын хикая, өлең, мақала мен оқиғалар жинақталды. Фольклорлық шығармаларды жариялау, баспа бетіне шығару ісінің маңыздылығы журналда басылған хаттардың мазмұнын талдау кезінде түсіндіріледі.

Мақалада негізінен отбасылық ғұрыптардың ішінде қыз баласына қатысты фольклор үлгілері көптеп жарияланады. Журнал бетіндегі басылымдарды оқу арқылы отбасылық ғұрыптық фольклордың қандай түрлері бар және олардың берілу формасы, өзіндік ерекшеліктеріне қатысты мысалдарды теру және бұны жариялаушы белсенді авторларға тоқталу – ғылыми мақаланың негізгі аспектілерінің біріне жатады. Ғұрыптық фольклор - қазақ фольклорының ең көне және маңызды жанрларының бірі. Ол ежелгі дәуірден бастап адамзаттың тұрмыс-тіршілігімен, әлеуметтік өмірімен, дінімен, кәсібімен және басқа да рухани құндылықтарымен тығыз байланыста дамып келген.

Мақалада қазақ фольклорын зерттеу және жариялау туралы отандық және шетелдік ғалымдардың іргелі еңбектеріне шолу жасалынды. Мәселен, отандық ғалымдар Zhussupov N., Baratova M., Zhussupova G., Zhussupov Ye., Mukusheva K. «Features of collecting Kazakh folklore and methods of collecting folklore of the first half of the XX century» атты ғылыми мақалада қазақ фольклорының мақсатты түрде жинақталу жолдары мен зерттелу деңгейі [1] туралы құнды материалдар кездеседі. Ташекова А. Т., Жүсіпов Н. К., Шапауов Ә. К. «Қазақ және татар үйлену жоралғыларының фольклорлық ерекшеліктері» (Бекмұрат Уахатов зерттеулерінің негізінде) қазақ және татар фольклорындағы үйлену рәсімінің ерекшеліктерін салыстырады [2], Мәсімханұлы Д., Әбиденқызы А. «Қытайдағы түркология: түркі әдебиеті мен фольклорына қатысты зерттеулер» [3] әлемдік мәдениет диалогы бағытындағы фольклорлық зерттеу болса, шетелдік ғалымдар Stelios Michalopoulos және Melanie Meng Xue «Folklore» атты ғылыми мақаласы [4], Илларионова Т.В., Роговская А.В. «Свадебная обрядность и фольклор оренбургских казаков Южного Урала в публикациях и исследованиях» [5] атты еңбектерде фольклорды жинау және жариялау бағытындағы іргелі еңбектер қатарына жатады.

Ғұрыптық фольклордың жариялануы мен оны жария етуші авторлар мен тұлғалар жайындағы ақпараттарды жинастырушылардың бірі - Ибраев Ш. «Қазақтың ғұрыптық фольклоры» атты еңбегінде қазақ фольклорының дамуына үлес қосқан кезеңдер, фольклорды айтушы мен орындаушылар туралы деректерді тізімдеп жинақтаған. Мысалы, «Қазақ фольклоры туралы материалдарды жариялап тұрған түрлі газеттер мен журналдардың ішінде, әсіресе «Дала уәлаятының газеті» ерекше рөл атқарды. «Газет 1894 жылдан бастап Ақмола, Семей, Жетісу облыстарының ведомостыларына жалғама ретінде жұмасына бір рет өз алдына бөлек шығып тұрған. «...15 жыл ішінде 704 рет шыққан, соның 331 нөмірінде фольклорлық материал жарияланған. XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ фольклорын айтушылардан, орындаушылардан тікелей жазып алу, деректерді түп нұсқадан пайдалану, жергілікті білікті адамдардың көмегіне жүгіну сияқты практикалық маңызы зор жұмыстарды қазақтардың арасынан шыққан оқымысты зиялы қауым өкілдері атқара бастады. Олардың қатарында Т. Сейдалин, С. Жантурин, О. Әлжанов, Б. Дауылбаев, Р. Дүйсенбаев, Д.Жетпісбаев, М. Ибрагимов, Ж. Т. Көпеев, С. Сейфуллин және т.б. есімдері жиі кездеседі. XX ғасырдың екінші жартысында фольклор төңірегіндегі жұмыстардың жандануына және біліктілікпен атқарылуына қазақ халқының ұлы ағартушы тұлғалары Ш. Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А. Құнанбаев та өз үлестерін қосты. Олар ең алдымен қазақ әдебиеті мен халық поэзиясын қоғамдық-әлеуметтік дамудың жаңа кезеңіне ажыратудың негізін қалады.

XX ғасырдың басында қазақ фольклорын зерттеу, жинау және жарыққа шығару жұмыстары бұрынғыша жекелеген зерттеушілер тарапынан жүзеге асырылып жатты. Ендігі жерде фольклордың дәстүрлі жанрларымен қоса ауызша жырлайтын ақындар Жанак, Түбек, Орынбай, Сүйінбай, Әсет, Шөже, Кемпірбай поэзиясына, ақындық шығармашылықтың ерекшеліктеріне де назар аударыла бастады. Алайда фольклорлық дәстүр мен жеке авторлық шығармашылықтың арасындағы айырмашылықты ажыратып қараудан гөрі, тұтастай ауызша дәстүрдің аясында бірге сипаттау орын алды» [6, 57].

Зерттеуші Атаханова Н.А., Аяпова Г.Б. «Фольклорлық мұралардың генезисі, тарихылығы, жанрлық белгілері» атты ғылыми мақалада: «Жалпы әлемдік фольклортану ғылымында фольклорлық шығармаларды сюжеті, салт-дәстүрге қатысы, айтылу мақсаты мен орнына қарай үлкен екі салаға бөлетіні белгілі. Олар: ғұрып фольклоры және көркем фольклор. Ғұрып фольклорына тұрмыс-салт жырлары, мұң-шер өлеңдері, үйлену салт

жырлары және т.б. халық поэзия жанрлары жатады. Көркем фольклор құрамына қазақ эпостары, ертегілері, хикаялар және сол сияқты сюжетті халық поэзиясы мен проза жанрларын жатқызамыз» [7], - дейді. Біздің зерттеу жұмысының нәтижелері осы әлемдік фольклортану ғылымындағы жіктеу негізінде іске асырылды. Әуелі, ғұрып фольклорына мысалдар жинақталды. Екінші, көркем фольклор мұраларына жататын, яғни жоқтау мен мақал-мәтелдерге мысалдар терілді. Мақалада ғұрып фольклорына қатысты мысалдар жинақталып талқыға түсті.

КІРІСПЕ

Мерзімдік басылым «Айқап» журналы беттерінде жарық көрген ғұрыптық фольклор үлгілерінің көптеп жариялануы тақырыптың таңдалуына негіз болды. «Айқап» журналы бетіндегі ғұрыптық фольклор мәтіндерінің жариялануын көрсету және ғұрыптық фольклор үлгілерін ғылыми тұрғыда жинақтау – мақаланың басты мақсаты болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін келесідей міндеттер қойылды: журнал бетінде жарық көрген ғұрыптық фольклор үлгілерін іріктеу және жүйелеу, жариялаушы авторлардың есімдерін анықтау мен ғұрыптық фольклордың қоғамдық мәнін айқындау. XX ғасыр басында жарияланып отырған «Айқап» журналы номерлерінде басылып шыққан ғұрыптық фольклор үлгілері материалдарына талдау жүргізу – мақаланың негізін айқындайды. Мақалада жинақталған ғұрыптық фольклор үлгілері фольклортану ғылымы саласының дамуына әсер етеді.

Қазақ халқының ауыз әдебиетінің маңызды саласы болып табылатын ғұрыптық фольклор – халықтың дүниетанымы мен рухани құндылықтарының көрінісі ретінде фольклортану ғылымында өзекті зерттеу нысанына айналып отыр. Ғұрыптық жырлар – елдің салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы, тұрмыс-тіршілігі мен отбасы құрылымы жайлы мол ақпарат беретін фольклорлық жанр. Бұл бағыттағы дереккөздердің бірі ретінде XX ғасырдың басында жарық көрген мерзімді басылым – «Айқап» журналының орны ерекше.

Біздің ойымызша, ғұрыптық фольклор мәселесін талдау бүгінгі күнге дейін өзекті. Себебі, әлі күнге дейін қазақ қоғамында қыз баласына қойылатын тыйымдар мен шектеулер, қалың мал мәселесі сынды екі жақты пікірлер тудыратын ғұрып фольклоры жиі кездеседі. «Айқап» журналында жарық көрген отбасылық ғұрыптық фольклор материалдары XX ғасырдағы қазақ әдебиетінің дамуына, жалпы қоғамдық ой пікірдің өзгеруіне әсер ете алды. Оны журналға жолданған хат сандары мен басылып шыққан фольклор үлгілерінің көрсеткішінен байқауға болады. Ғұрыптық фольклордың ауқымды бір саласы - отбасылық ғұрыпқа байланысты туған салт өлеңдері. Әсіресе, үйлену және тұрмысқа шығу дәстүрлеріне қатысты жырлар қазақ халқының өмірінде ерекше орын алады.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы – «Айқап» журналы беттерінде жарияланған ғұрыптық фольклор үлгілерін қазіргі фольклортану әдістері негізінде кешенді зерттеуге талпыныс жасалуында. Танымдық маңыздылығы – тарихи-мәдени мұраны сараптау арқылы қазіргі қазақ қоғамындағы салттық көзқарастардың тамырын тереңнен тануға мүмкіндік беруінде.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ТӘСІЛДЕР

Мақалада 1911-1912 жылдар аралығында жарық көрген «Айқап» журналының №1-14 сандары негізгі материал көзі болып табылады. Жинақталған мәтіндер мақаланың эмпирикалық негізін құрайды. Бұл мерзімдік басылым бетінде жарияланған ғұрыптық фольклор мәтіндерін прозалық және поэзиялық түрлерге жіктеу әдісі қолданылды. Бұл жіктеу фольклорлық үлгілердің жанрлық құрылымын айқындауға мүмкіндік берді. Себебі, жарияланған фольклор үлгілері өлең не хикая, кейде хат түрінде жолданған. Сол себепті, біз материалдарды олардың берілу формасына қарай жеке-жеке жіктеуді жөн көрдік. Терілген мысалдар отбасылық ғұрыптық салт түрлеріне сай «қалың мал», «қыз сату», «келін түсіру», «бата» сынды тақырыптық топтарға ажыратылды. Жинақталған ғұрыптық фольклор үлгілеріне байланысты мысалдар ұсынылды. Мақалада ғұрыптық фольклорды жариялаушы

авторлардың есімдері көрсетілді. Фольклор үлгілері мәтіндеріне авторлық тұрғыда талдау жүргізілді.

Материалдармен жұмыс жасау барысында сипаттау әдісі, жіктеу әдісі, талдау әдісі және әдеби еңбектерге шолу әдісі қолданылды. Сипаттау әдісі арқылы мәтіндердің мазмұндық ерекшеліктері сипатталды. Жіктеу әдісі арқылы фольклор үлгілері формасы мен мазмұнына қарай бөлінді. Талдау әдісі арқылы әрбір фольклор үлгісінің идеясы, тақырыптық бағыты талданды. Әдеби шолу барысында ғұрыптық фольклорға қатысты отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері сұрыпталды. Әдіснамалық база ретінде фольклортанудың дәстүрлі және қазіргі заманғы ұстанымдары негізге алынды.

Зерттеу нәтижелерінің объективтілігі мен нақтылығын қамтамасыз ету үшін мысалдар тікелей түпнұсқа мәтіндерден алынып, олардың бастапқы контексті мен авторлық ерекшеліктері сақталды. Журналда жарияланған мәтіндердің фольклорлық сипаты мен құрылымдық ерекшеліктері ғылыми тұрғыда талданып, олар сапалық және сандық тұрғыдан жүйеленді.

Мақаланың зерттеу мәселесі XX ғасырдың басындағы мерзімдік баспасөздегі отбасылық ғұрыптық фольклор үлгілерінің мазмұны, тақырыптық сипаты және жариялану формалары алынды. Зерттеу гипотезасы – мерзімдік басылымдардың бірі «Айқап» журналында жарық көрген ғұрыптық фольклор үлгілері арқылы қазақ халқының сол дәуірдегі дүниетанымы мен салт-санасы, отбасылық ұстанымдары мен гендерлік қатынастары көрініс табады деген тұжырымға негізделді.

Зерттеу кезеңдері келесідей ретпен ұйымдастырылды. Алғашқы кезең - материалдарды іріктеу. «Айқап» журналының аталған жылдардағы сандарынан отбасылық ғұрыпқа қатысты фольклорлық мәтіндер таңдап алынды. Келесі жіктеу кезеңі – мәтіндердің прозалық (мақала, хикая, хат) және поэзиялық (өлең-жыр) формалары ажыратылды. Келесі тақырыптық топтарға жіктеу кезеңі – мазмұнына қарай мәтіндер «қалың мал», «қыз сату», «келін түсіру», «бата», «көрімдік» секілді тақырыптарға бөлінді. Соңғы кезең – фольклор үлгілерін жариялаған авторлар анықталып, олардың позициясы мен көзқарасына талдау жүргізілді.

Негізгі зерттеу нәтижесі ретінде 16 фольклорлық мәтін талдауға алынды. Оның ішінде поэзия жанрында 5 өлең, проза жанрында 5 мақала, 3 хат және 3 хикая үлгілер анықталды. Бұл материалдар қазақ халқының ғұрыптық отбасылық салт-дәстүрлерін, оның ішінде қыз баланың әлеуметтік орнын, дәстүрлік ұстанымдарды жан-жақты сипаттайды. Сонымен қатар, жарияланған мәтіндерде сол кезеңнің ұлттық дүниетанымы, этикалық құндылықтары мен гендерлік қатынастары көрініс тапқан.

Мақаланың ғылыми жаңалығы - XX ғасыр басындағы мерзімдік баспасөздегі «Айқап» журналындағы фольклорлық материалдарды жанрлық және тақырыптық негізде жүйелі түрде жіктеу және олардың фольклортану ғылымындағы маңызын айқындау ұсынылды. Бұл бағыттағы жұмыс фольклортану ғылымы үшін талдау нысаны болып табылады.

НӘТИЖЕЛЕР

Мақалада ғұрыптық фольклор үлгілерінің ішінде: «қалың мал», «келін түсіру», «қыз сату», «бата» тақырыптары бойынша мысалдар (1-кестені қараңыз) жинақталды. Терілген мысалдардың барлығы ғұрыптық фольклор үлгілеріне жатады. Жинақталған фольклор тақырыптары сол кезеңдегі халықтың тұрмыс-салты мен ұлттық сана мен мәдени құндылықтары туралы ақпараттар береді.

Кесте 1. «Айқап» журналындағы ғұрыптық фольклор үлгілері бойынша материалдар тізімі

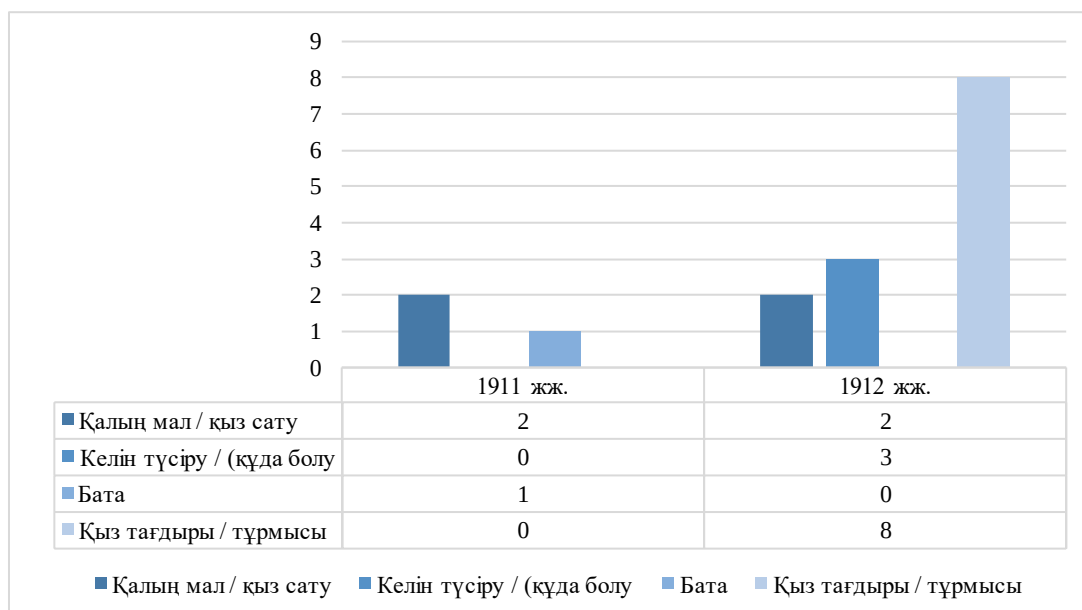
№	Тақырып	Берілу түрі	Автор/ жариялаушы, атауы	Журнал №
1	Қалың мал мәселесі	Өлең	М.Жұмабаев «Жатыр»	№2, 1911
2	Қыз сату мәселесі	Мақала	Бұрынғы ғұрып һәм қазіргі хал	№10, 1911
3	Қыз батасы	Өлең-жыр	С.Тілеубайқызы «Қыз батасы»	№10, 1911

4	Қыз тұрмысы	Мақала	Қатын-қыздарымыздың кемшілікте тұрғандықтарын халыққа ескерту	№1, 1912
5	Қыз тағдыры	Хикая	Жазушы Гуршаковский, көшіруші Х.Мұхамеджанов «Қазақ тұрмысынан»	№2, 1912
6	Келін түсіру	Мақала	Оқушылар хақында қара қазақтың білуі һәм айтатұғыны	№3, 1912
7	Қалың мал мәселесі	Фельетон	Әулиеата мен Шымкент арасы	№4, 1912
8	Қыз тағдыры	Өлең	Ә.Ғалымов «Бакытсыз сұлу»	№7, 1912
9	Қалың мал мәселесі	Хат	С.Тілеубайқызы «Қыз балалар хақында бір-екі сөз»	№8, 1912
10	Жолсыз ғұрыптар	Мақала	К.Өтегенқызы «Жолсыз ғадеттерміздің бірі»	№8, 1912
11	Құда болу	Хат	М.Дәрібайқызы «Басқармаға келген хаттар»	№8, 1912
12	Қыз теңдігі	Өлең	К.Өтегенқызы «Қазақ қыздарына»	№9, 1912
13	Қыз тағдыры	Фельетон	К.Ғалымов «Бейшара қыз»	№11, 1912
14	Қыз құқығы	Хат	Мархаба Зәрібайқызы қыздардың құқықтары туралы хаты	№11, 1912
15	Қыз құқығы	Хат	С.Б.Алашинский «Замана шалдары»	№13, 1912
16	Құда болу	Мақала	Ы.Қожаұлы «Құда болған адамдардың алыс-берісі»	№14, 1912

Жариялаушы авторлар – Мағжан Жұмабаев, Хасен Мұхамеджанов, Саидғали Жолаушин, Әкрам Ғалымов, Жұбакин Тілеуберген, Ысхақберді Қожаұлы сынды ер азаматтар мен Сақыпжамал Тілеубайқызы, Кұлайым Өтегенқызы, Мәрзия Дәрібайқызы, Мархаба Зәрібайқызы секілді қыз авторлар ғұрыптық фольклор тақырыбын кең ауқымда кешенді зерттеген. Байқағанымыздай, ғұрыптық фольклордың ішінде отбасылық мәтін үлгілері қоғам санасына әсер етуде ерекше орын алады. Бұған жарияланған мақала мен хаттардың мазмұны мен саны арқылы (1-диаграмманы қараңыз) көз жеткізуге болады.

Нәтижесінде «Айқап» журналында жарияланған басылымдар қазақ халқының ғұрыптық отбасылық фольклор мәселесі бойынша құнды мұра мен маңызды тақырыптарды көтеруге себепкер болды.

1-диаграмма. «Айқап» журналындағы 1911 жылдың №1-10 саны мен 1912 жылдың №1-14 сандарында жарияланған ғұрыптық фольклор саны

ТАЛҚЫЛАУ

XX ғасыр басындағы мерзімдік басылым – «Айқап» журналы қазақ халқының тұрмыс-тіршілігі мен әлеуметтік өміріндегі консервативті, таптауырын көзқарастар мәселесін қалың оқырманға ашық жариялаған басылым. Әсіресе, «Айқап» журналының 1911-1912 жылдар

аралығында басылған материалдардың ішінде қозғалатын тақырыптардың бірі – отбасылық ғұрыптық фольклор. Соның ішінде, қалың мал, қызды сату, қыз баласының еркіндігімен бас бостандығының шектелу жайы. Бұл мәселе мақалада ғұрыптық фольклор үлгілері арқылы танылады.

Отбасылық ғұрыптық фольклор үлгілерінің жариялануы және оның берілу формасын мысалдар арқылы талдасақ. 1911 жылы жарыққа шыққан «Айқап» журналының №2 санында «өлең-жыр» айдарында Мағжан Жұмабаевтың «Жатыр» өлеңі:

Әйелдер мал орнына жүріп жатыр,
Жас қызын малға, шалға беріп жатыр.
«Бес байтал – әйел құны» деген бір сөз,
Қармаққа талай жасты іліп жатыр [8, 71].

Жарияланған өлеңнің мазмұнына зер салсақ, автор XX ғасырда қазақ халқының отбасылық тұрмыс салтында қыздардың еркіндігі мен құқығы жоқ болғандығын «мал орнына жүріп жатыр», «бес байтал - әйел құны» шумақтары арқылы айқын көрсетеді. Осы өлең шумақтары қазақ қоғамында «қалың мал», «қыз сату» ғұрыптарының айқын белгі-нышаны. Жалпы журнал бетінде «Қыз батасы», «Осындай біздерде мүшкіл халдер», «Бақытсыз сұлу», «Құда болған адамдардың алыс-берісі» және «Қазақ қыздарына» деген атаумен 5 өлең-жыр отбасылық ғұрыптық фольклорға арналған. Байқағанымыздай, журнал бетіне жыр формасында, поэзия жанрында ғұрыптық фольклорды жариялау да кездеседі.

«Айқап» журналының 1911 жылғы №10 санында «өлең-жыр» айдарындағы «Қыз батасы» өлеңі мәтініне назар аударсақ, қазақ қыздарының мұңы мен өкініші баяндалатын бата үлгісіндегі өлең. «Бата беру сөздің күш-құдіретіне сенген ертедегі адамдардың таным-түсінігінен туған көне дәстүр. Бата отбасы ғұрыптарына қатысты айтылып, халықтың күнделікті өмірінен кең орын алған жанрлық түр» [9, 97]. Өлеңді жариялаушы - Сақыпжамал Тілеубайқызы «біз де адам ғой, мал сияқты көрмеңіз» деуі арқылы қалың мал мәселесінің тоқтауын қалайтындығын естуге болады.

....Біз де адам ғой, мал сияқты көрмеңіз,
Лайық па екен әйел сатып жерлерге?
Сатып жемей, бізге енді ерік бер,
Құдіретің бар, қалай етсең теңдерге.
Күн көрініп, бізге де тұман ашылсын,
Білімсіздер білімдіге бас ұрсын!
Қара жүрек, жалмауыздар аузы ашық,
Тауфық беріп, ағарып көңілің басылсын [8, 427].

Зерттеу барысында анықталғандай, журналдың 1911-1912 жылдар аралығында жариялаған материалдары қазақ халқының дәстүрлі отбасылық ғұрыптарына сын көзбен қарауға мүмкіндік берген. Нәтижелер көрсеткендей, «Айқап» журналы бетінде жарық көрген отбасылық ғұрыптық фольклор үлгілері, әсіресе қалың мал, қыз сату және әйелдердің еркіндігінің шектелуі сияқты мәселелер қызу талқыланды. Мысалы, Мағжан Жұмабаевтың «Жатыр» өлеңі мен «Қыз батасы», «Осындай біздерде мүшкіл халдер», «Бақытсыз сұлу» секілді туындылар қазақ қыздарының әлеуметтік жағдайын ашық көрсетіп, оларды қоғам назарында көтеруге ықпал еткен. Журналда көтерілген мәселелердің бірі – қыздарды кәрі шалдарға ұзатудың әлеуметтік салдары. «Бақытсыз сұлу» жырында қыздың мұң-зары мен мәңгілікке өшкен үміті көрініс тапса, «Қыз батасы» өлеңінде әйел адамның өз құқығы үшін күресуі қажеттілігі баса айтылады. Осы өлең жолдары арқылы әйелдерге қатысты әділетсіз дәстүрлерге сын айтылып, олардың өзгеруі қажеттілігі дәлелденеді.

«Айқап» журналының 1912 жылғы №2 санында жарияланған мына өлең шумақтары да қалың мал мәселесіне арналған.

Осындай біздерде мүшкіл халдер,
Шығындап қыз алады кәрі шалдар.
Һәр кімнің өзіне лайық теңі бар ғой,
Орынсыз ысырапта жүр есіл малдар.

Оңбаған бір ғадет бар осы жұртта,
Ақсақал шал болса да байды таңдар.
Қалың мал үш жүз жиырма болар болса,
Жақсы қыз малы жоққа қайдан табылар [10, 75]. (Х.М.)

Осы өлең жолдары арқылы қазақ халқының бұрынғы ғұрыптық салты «қалың мал» мәселесін арқау етеді. Жастардың бақытсыз болуы ақша мәселесіне тірелетіндігін ашына сипаттайды.

«Айқап» журналының 1912 жылғы №7 санында «Бақытсыз сұлу» деп аталатын оқиғалы сюжетке негізделген жырда да қазақ ғұрпында сақталған қалың мал мәселесі жырланады. Қалың мал беріліп, сатып алынған қыздың мұны мен болашақ өмірінің мәңгіге тірілместей өлетіндігін сипаттайды. Жастық отының сөніп, дүниенің қызығынан үміт үзетін жас қыздардың тағдырларын осылайша жеткізеді.

...Мәңгіге тірілместей көңілі өлген,
Көл болып жастық оты о да сіңген.
Дүнианың қызығынан үміт үзіп,
Келсе де бүгін ажал жаны көнген...
Түспесін мұндай қасірет тірі жанға,
Түсініп істің түбін қалдым таңға.
Аямай берген екен бұл байғұсты,
Елуге жасы келген қу бас шалға.
Естіп осы сөзді болдым қайран,
Бұл қызға көзім түсті дедім қайдан.
*Қарғадым білгенімше ата, анасын,
Баласын отқа салып еткен ойран.* [10, 335] (Әкрам
Ғалымов)

Байқағанымыздай, «қарғадым білгенімше ата, анасын, баласын отқа салып еткен ойран» жолдары қазақ танымында тылсым сенімдердің біріне жататын «қарғыс» ұғымының күшіне деген сенімді аңғартады. «Қарғыс – жәбірлеушіден зәбір-жапа шегіп, қорлық көрген адамның ашынып айтқан зілді, кейіс сөзі, яғни сөзбен көрсеткен қарсылығы, лағнеті. Сөз киесіне сеніп, басқа адамға қастандық жасау мақсатында арнайы шартпен айтылатын магиялық фольклордың шағын түрі. Нақтырақ айтқанда, ол – қатерлі магия. Оның мақсаты – өзінен күші басым адамға сөзбен қастандық жасау. Яғни, қарғысты айтушы табиғаттағы тылсым күштерге сеніп және мифологиялық зиянды кейіпкерлерді қару етіп, белгілі бір адамға сес көрсетеді» [11, 121]. Қыз баласының көз жасы қарғыспен тең деген астарлы мағынаны да байқауымызға болады. Себебі, қазақ қоғамында қыз баласын жылатуға болмайды деген сенім бар.

«Айқап» журналының 1912 жылғы №8 санында Күлайым Өтегенқызы «Қазақ қыздарына» атты арнау өлеңі арқылы ескі ғұрыптық салтқа қарсылық пен көңіл толмаушылық көзқарасын жеткізеді. Өлең оқиғалы сюжетке негізделген, автор өзінің әкесінің бесікте жатқанында құдаласып, өзің қалың малға сатылғандығын баяндай келе, қазақ қыздарының өз өмірлеріне немқұрайлықпен қарамай, өмір үшін күресуге шақырады.

Бесікте мені әкем малға берген,
Әйтеуір кеудесі еркек жанға берген.
Қата деп үлкендер де айтпас деймін,
Халқымның қонысы бір көзі көрген...

Жақсыға жаман қалай тең болады.
Білікті жігіттер көп қыз таңдаған,
Айтпаймын бозбаланы жыртандаған.
Әкеміз жастан бермей тұрған болса,
Солардың кез болар еді бірі маған...

Ғибрат ал, менен соңғы сіңілілерім,

Бұл бәле басқа келсе болма шабан.
Өткізбе жылап-сықтап ғұмырларды,
Көнбейік өлсек дағы енді бұған [10, 391].

Күлайым Өтегенқызының осы «Қазақ қыздарына» өлеңінің жалғасы 1912 жылы жарыққа шыққан журналдың №9 санында [10, 423] басылып шыққан.

«Айқап» журналының №14 санында Ысхақберді Қожаұлы жариялаған «Құда болған адамдардың алыс-берісі» атты өлеңі қазақ халқының құда болу салты мен құдалардың өзара алыс-берісі туралы баяндалады. Өлең мазмұны арқылы көтерілетін тақырыптың отбасылық ғұрыптық фольклор үлгісіне жататындығын аңғаруға болады.

Қожаменен құда болса,
Шаруменен мола болса,
Жемқорлармен құда болса,
Екі шаруа мырза болса,
Екі есепші құда болса,
Екі өлеңші құда болса,
Екі даукес құда болса,
Шығымы жоқ екі құда,
Ақсүйегін көп сатысар... [10, 655].

Бұдан бөлек, мерзімдік басылым «Айқап» журналында қыз сату туралы мақалалар мен хаттар жарияланған. Мысалы, «Айқап» журналының 1911 жылғы №10 санында «Бұрынғы ғұрып һәм қазіргі хал» атты атаумен «қыз сату» ғұрпы турасында мақала жарияланған.

Қыз сату. «Біздің қазақ халқының ата-бабаларынан бері қыз сату ғұрып болып кеткен. Міне, осы да қазақ халқының көбеймеуіне себеп. Қыз сату бір табан артқа қалдырмаса, алға бастырмайды. Себебі: мал жоқ пақырлар қатын ала алмайды. Қыз саудасы малға келіскенде арзаны, жеті балалы-сегіз балалы мал болады. Бұл малдың ұзын саны 24 мал болады. Оны менен де тұрмай арты деп 150 сом ақша алады. Бұған қарағанда үш ат, үш бұзаулы сиыры бар адамдар қатын ала алмай, ғазиз ғұмырларын зайа қылып, һәр түрлі бұзықтықтарменен өткерсе керек. Қыз аталары қызының теңіне қарамай, малына қарайды, әкесінің бұл ісі қызына нағыш ұнайды? Малы бар байлар шал болса да екі-үш қатын алады. Шалға берген қыз бейшара теңіне бара алмай, мақсұды хасил болмай, «обалым ата-анама болсын» деп ғұмыры жылауменен өтеді. Қайсы бір өткірлері шалды менсінбей, көңілі кеткен жастарменен ойнап бұзықтықты арттырады. Ата-анасының бергеніне риза болмай, хакімдер алдына барып айрылып жатқандары да бар. Қыз адамды күң қылып сату, Алланың бұйрығы емес, бәлкі күл менен күнді азат қылу Алланың бұйрығы. Ләкин біздің қазақ шарифат бұйрығы ұстаса, қыздың ризалығын сұрап беру тиіс. Әуелде ризалық болмаған соң жоғарыдағы жазылған түрлі бұзықтықтарға душар болып, қыздарының бұзылуына ата-анасы себеп болады. Барша күнәлеріне ортақ болып, көз жасына қалып, қиамет күнінде Аллатағала құзырында масұл болашақ-дүр. Қызын сатып алған малдың пайдасын көрмей, ұғлына тағы біреудің қызын сатып алады. Өзің сатпасаң, өзің де сатып алмас едің. Қазақ халқы арасында «әйел саудасы» тоқталса, малға қызықпай ғазиз балаларын 15-16-ға шейін оқытып өз теңіне берілсе, қыз да болса балаларыңыз дүниадан рахат ғұмыр кешіріп, ғұмыр бойынша ата-анасына риза болып, қайыр дұға оқылар еді. Қыз берулеріңіз осы айтқанша болса, кінәсінен де, көз жасынан да аман болар едіңіз! Жұрт-ау! Басқа халықтарға қарап неге ғибрат алмаймыз? Қыз сатпаған рус, ноғай алға кетпесе артқа қалған жоқ. Біздің қазақ сорлап жүргені, қыс суыққа тоңып, жаз күнге күйіп төренің қақпасының алдында тұрғаны. Сонда сұрасаң жұмысы жесір дауы болады. Жесірді даулап һеш нәрсе оңбайды. Зорлап, зомбылап алып барғанменен қатын болып шықпайды. Өшейін малдың шығыны, аттың тері, зайа болған ғұмыр деп білемін. Басында ризалық болмаған соң ақыры дау-жанжалға, қанша машақаттарға түсіп, ата уа анасы, ел-жұрты биліп берген қызына ие бола алмай, сүйгеніменен кетіп жүрген аз ба? Біздің қазақтың қай ісі болса да не есепке, не шарифатқа тура келмейді, құдай өзі жөнін берсін тағы» (Саид ғали Жолаушин) [10, 411]. Қыз сату туралы жарияланған бұл мақалада қыздың ризалығын сұрау, қалың мал, жесір дауы сынды мәселелер сөз етіледі. Саидғали Жолаушиннің мақаласында қыздардың өз

еркімен тұрмысқа шығуы қажеттілігі атап өтіледі. Бұл мақалада айтылған пікірлер қазіргі заманғы гендерлік зерттеулерде көтерілетін әйел құқығы мәселелерімен үндеседі.

Байқағанымыздай, «Айқап» журналының 1912 жылы №1 санында «қатын-қыздарымыздың кемшілікте тұрғандықтарын халыққа ескерту» [10, 9] атты мәселе бойынша керекті материалдар жарияланатындығы аталып өтілді. Бұл мәселе халық талқылауы қажет маңызды тақырыптардың бірі екендігін, «біздің қазақ халқында қозғалмай тың жатқан мәселенің бірі болғандығын» да көрсетеді.

«Айқап» журналының 1912 жылғы №2 санында «Қазақ тұрмысынан» атауымен отбасылық ғұрыптық фольклор үлігісіндегі хикая жарияланған. Бұл хикаяның мазмұнын «Есіл (Ишим) суы бойында «Ақан борлық» деген жерде Айтбай деген бір бай қазақтың ауылы бар» деп басталады. Оқиға желісі бойынша Айтбай Бағила есімді жас қызды өзіне айттырмақшы болады. Осы уақытта Бағила мен Айтбайдың ұлы Бағытай екеуі бір-біріне ғашық болып жүреді. Бұл екі ортада Айтбай Бағиланың әкесімен қалың малға келісіп, жүз қырық жылқы, жүз сексен қой бермекші болып ауылына қайтады. Көп ұзамай той болып, ат шабыс, күрес, ойын, қызықпенен Айтбай қалыңдығын ұзатып алып қайтты. Бағила да екі көзі жылауда, ойнамай, күлмей қайғыда жүретін болды. Оқиға желісі бойынша екі жас бірге қосылып көріскен уақытта Айтбай қызғаныштан есікті құлыптап, от жібереді. Нәтижесінде екі жас күйіп қайтыс болады. Мұнан бір жетіден соң Айтбайдың өзін де жерледі», - деп хикаяны жазушы Гуршаковский жазып, оны көшіру ісін - Хасен Мұхамеджанов атқарды.

«Айқап» журналының 1912 жылы №3 санында «Мұсылман тіршілігіне тиісті мәселелер» бөлімде «Оқушылар хақында қара қазақтың білуі һәм айтатұғыны» атты мақалада келін түсіру, көрімдік рәсімдері туралы: «Жаңа түскен келінді үйге енгізіп, атасына көрсетіп, көрімдік сұрайтұғын рәсім болған, ол заманда үйге жағатұғын шам, лампа деген нәрселер жоқ, үй жарық болсын деп отқа май құйылып, от ду ете түскенде ұялшақ жас келін бетін басып, төмен қарап ұйалып тұрғандығын көріп, шет халық мыналар отқа табынады екен десіп, сөз шығарса керек» [10, 133] деп жазады.

Сол жылдың № 5 санында «Әулиеата мен Шымкент арасы» атты фельетон мазмұнында қыз баласына байланысты орындалатын рәсім: «Бір мезгілде артымыздан қыз ұзатып әкеле жатқан адамдар көрінді. Қызды басына отыз кез шамасында сәлде орап, шашақтаған бір атқа мінгізіпті. Қасында бір шал бар. Амандасып, сұрастырып қарап едім, күйеу шал екен. Қыздың басына сәлдені өздерінің әдетінше ұзатарда ата-анасының алдында кигізіп алады екен. Көп сөйлесуге болмай, айырылысып кетті» [10, 211] сипатталады. Жариялаушы Ахмет Жанталин.

Журналдың № 8 санында «Қыз балалар хақында бір-екі сөз» Сақыпжамал Тілеубайқызының осы қалың мал ғұрпының салдарынан қазақ қыздарының мұңын жырлайды. Негізгі түйіні: «Шырағым, балам» дейміз, ойласақ өтірігіміз шығып тұр. Баламыз екені шын болса, неге оқытпаймыз, теңіне неге қоспаймыз? Қыз баланың күлмей жылағаны өзіне тәуір ме йаки бізге тәуір ме? Болмаса шарифаттың хүкімі солай ма? Ойлап қарасақ, осынымыз таудай ұят, таудай күнә көрінеді. Іштен шыққан баламызға жанымыз ашымайды, енді кімге жанымыз ашиды? Көзіміздің ағы менен қарасындай ғазиз қыздарымызды не үшін надан қалдырамыз? Не үшін жәбірге ұстап шалға береміз? Осы сөзіміздің ақыретінде басымызға пайдасы бар ма, йаки дүниа ше пайдасы бар ма? Пайдасы болса жазып көрсетіңіз!» (Жұбакин Тілеубергенов (Уральск) [10, 359].

Журналдың дәл осы санында «Жолсыз ғадеттеріміздің бірі» мақаласында: «Біздің қазақ арасында жарамаған көп түрлі ғұрып-ғадеттеріміздің бірі: бой жеткен қыз бір жігітті өзіне лайық көріп, көңілі қалайды. Бірақ бұл жігіттің не қыздың билейшісінен малы кемірек болады, не жек көретұғын адамы болады, не ғұрыпымызша «төмен атаның баласы» деген болады, не билеуші билеп бермей, қыздың өзі таңдау ғұрып-ғадетімізше үлкен ұят, ғайып секілді көрінеді де, иелігі бой жеткен қыз көңілі қалаған жігітіне қосыла алмай қалады» [10, 363].

«Басқармаға келген хаттар» бөлімінде Мәрзия Дәрібайқызының хаты (хат мазмұнында 3 жасында құда болуды бастаған бұрынғы өткен ата-бабаларға өкпе назын жазған) және Мархаба Зәрібайқызының қыздардың білім алу құқығы, ғылыммен айналысу құқығы, сөз құқықтары туралы хаты [10, 535] жарияланады.

№11 санында «Бейшара қыз» фелетоны [10, 511-525] жарыққа шығады. Оқиға Алтынай есімді қыз туралы. Жариялаушы: Кәрім Ғалымов. Осы журналдың №13 санында «Замана шалдары» фелетонында: «Біздің қазақтың жетпіс-сексендегі шалдары он бес, жиырмадағы қыздарды неке халаб деп бойымызға ішкен асымыз тарамай жүргенде мынау не деген сұмдық!?» [10, 591] деп Жұмабай шалдың іс-әрекетін сынға алады. Жариялаушы - С.Б.Алашинский.

Журналдағы материалдарда әйелдердің рөліне деген көзқарастың өзгеруін талап еткен авторлар халықты ойландырып, прогрессивті идеяларды насихаттауға тырысты. Бұл «Айқап» журналының тек ақпарат құралы ғана емес, қоғамдық пікір қалыптастырушы рөл атқарғанын көрсетеді. Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері «Айқап» журналының қазақ қоғамындағы дәстүрлі отбасылық ғұрыптық фольклорды сынға алып, оларды реформалауға бағытталған алғашқы басылымдардың бірі болғанын дәлелдейді. Журнал материалдарын талдау арқылы қазақ халқының сол кезеңдегі әлеуметтік-мәдени өзгерістерге деген көзқарасын, әйелдердің құқықтары үшін күрес бағытында алғашқы қадамдардың жасалғанын көреміз. Осылайша, «Айқап» журналы қазақ халқының рухани өміріндегі маңызды басылым болып, әйелдердің әлеуметтік жағдайын жақсартуға ықпал еткен қоғамдық пікір қалыптастырды.

ҚОРЫТЫНДЫ

«Айқап» журналында «құда түсу», «қалың мал», «келін түсіру», «көрімдік» ғұрыптық фольклор үлгілері жарияланған. Осылайша, қазақтың ғұрыптық салт-дәстүрі арқылы XX ғасыр басындағы қазақ халқының болмысын, ұстанымдары мен наным-сенімдерін анық байқауға болады. Сонымен қатар, мақалада материалдарды жариялаушы авторлар мен мәтін мысалдары қоса ұсынылды. Мақалада ғұрыптық фольклордың берілу және жариялау формасы талданды. Мақалада берілген мысалдар мен талдаулар фольклортану және әдебиеттану салаларында тәжірибелік тұрғыдан да, теориялық тұрғыдан да құнды мәліметтер көзі бола алады. «Айқап» секілді мерзімдік басылым беттерінде жариялаған фольклорлық мұра арқылы қазақ халқының әлеуметтік және әдеби мұрасы қарастырылды.

Қорытындылай келе, мерзімдік басылым «Айқап» журналында негізінен отбасылық ғұрыптық фольклордың қыз баласына қатысты ғұрыптардың көптеп жарияланғандығын байқадық. Жалпы 1911-1912 жылдар аралығында шығарылып отырған «Айқап» журналы сандарынан ғұрыптық фольклор үлгілеріне 16 мысал терілді. Соның ішінде, мақала түрінде - 5, өлең түрінде - 5, хат түрінде - 3, хикая түрінде - 3. Байқағанымыздай, отбасылық ғұрыптық фольклор түрлерін жариялаушы авторлар қатарында Алаш зиялылары мен қоғам белсенділерінің журнал бетіне жариялаған пікірлері мен көзқарастары оқырманға ой тастаған құнды басылымдардың қатарына жатады. Бұл талдау нәтижелері фольклортану ғылымындағы зерттеулерде пайдалы болады деп санаймыз.

Зерттеудің болашақтағы жұмысы ретінде келесі бағыттарды атап өтуге болады: XX ғасыр басындағы басқа да мерзімдік басылымдарда жарияланған фольклор үлгілерін кешенді түрде салыстырмалы талдау; жарияланған мәтіндерді қазіргі мәдени-контекстік жағдаймен байланыстыра отырып қайта талдау. Осы жұмыстың нәтижелері фольклорлық мұраларды ғылыми айналымға енгізу, сондай-ақ отбасылық салт-дәстүрлердің тарихи-мәдени негіздерін зерттеу бағытында алдағы уақытта жалғасын табады деп сенеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Zhussupov N., Baratova M., Zhussupova G., Zhussupov Ye., Mukusheva K. Features of collecting Kazakh folklore and methods of collecting folklore of the first half of the XX century // Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys. – 2024. № 56. – 833-843 p.
- 2 Ташекова А.Т., Жүсіпов Н.К., Шапауов Ә.К. Қазақ және татар үйлену жоралғыларының фольклорлық ерекшеліктері (Бекмұрат Уахатов зерттеулерінің негізінде) // Торайғыров университетінің Хабаршысы, фил. сер. – 2024. № 4. – 404-414 б.

- 3 Мәсімханұлы Д., Әбиденқызы А. Қытайдағы түркология: түркі әдебиеті мен фольклорына қатысты зерттеулер // «Keruen» scientific journal. M.O. Auezov Institute of Literature and Art. – 2023. Т. 80. №3. 37-50 б..
- 4 Stelios Michalopoulos and Melanie Meng Xue Folklore The Quarterly Journal of Economics, Volume 136, Issue 4. - 2021, 1993–2046 p.
- 5 Илларионова Т.В., Роговская А.В. Свадебная обрядность и фольклор оренбургских казаков Южного Урала в публикациях и исследованиях // Научно-исследовательский журнал Modern Humanities Success. - 2024. № 11.
- 6 Ибраев Ш. Қазақтың ғұрыптық фольклоры. – Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, 2021. – 254 б.
- 7 Атаханова Н.А., Аяпова Г.Б. Фольклорлық мұралардың генезисі, тарихилығы, жанрлық белгілері // ҚазҰУ Хабаршысы, фил. сер. – 2020. №2 (178)
- 8 Әнес Ғ., Замзаева Т., Мырзағали А. Айқап журналы. 1911 жыл. – «Алашорда» қоғамдық қоры, Алматы, 2023. – 544 б.
- 9 Сейітжанов З.Н., Мекебаева Л.А., Рамазанова Ш.А., Шортанбаев Ш.А. Бата сөздерінің жанрлық табиғаты // Әл-фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Хабаршы, фил. сер. – 2020. №2 (178)
- 10 Әнес Ғ., Замзаева Т., Мырзағали А. Айқап журналы. 1912 жыл. - «Алашорда» қоғамдық қоры, Алматы, 2023. – 672 б.
- 11 Рақыш Ж., Әлбеков Т., Алпысбаева Қ., Әуесбаева П., Жақан Д., Сәкен С. Дала фольклорының антологиясы: Он томдық. – Т. 6: Ғұрыптық фольклор, Алматы: Brand Book, 2020. – 484 б.

Материал 13.01.2025 баспаға түсті

Публикация ритуального фольклора (по периодическому журналу «Айқап»)

А.А. Макатова¹, А.А. Абсадық¹

¹Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынулы, Костанай, 110000, Казахстан

В статье основным объектом исследования был выбран журнал «Айқап» – один из периодических изданий, издававшихся в период с 1911 по 1912 года, номера №1 и №14. Поставлена цель обобщения материалов ритуального фольклора, публикуемых в данных выпусках журнала. Кроме того, были приняты во внимание стихи и статьи алашской интеллигенции, письма общественных активистов, опубликованные на страницах журнала. Проведен обзор научных трудов отечественных и зарубежных ученых с целью определения понятия семейного ритуального фольклора и уровня изученности данной темы. Образцы семейного ритуального фольклора, набранные на страницах журнала, были сгруппированы на такие темы, как «калын мал», «прием невесты», «выкуп невесты», «благословение девушки». Всего было напечатано 16 примеров из произведений фольклора, опубликованных в виде стихов, рассказов, писем и статей. Был проведен авторский анализ приведенных примеров. Благодаря фольклорному наследию, опубликованному на страницах периодического издания «Айқап», мы знакомимся с информацией о социальном быте и народном творчестве казахского народа. Также были собраны авторы образцов семейного ритуального фольклора, опубликованных в выпусках журнала. Образцы семейного ритуального фольклора, анализируемые в статье, являются одним из исследований, способствующих развитию области фольклористики.

Ключевые слова: журнал «Айқап», периодическое издание, казахский фольклор, ритуальный фольклор, калын мал, кыз сату.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Zhussupov N., Baratova M., Zhussupova G., Zhussupov Ye, Mukusheva K. Features of collecting Kazakh folklore and methods of collecting folklore of the first half of the XX century // Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys. – 2024. № 56. – 833-843 p.
- 2 Ташекова А. Т., Жусупов Н.К., Шапауов А. К. Фольклорные особенности казахских и татарских свадебных обрядов (на основе исследований Бекмурата Вахатова) // Вестник Торайгыровского университета, фил. сер. - 2024. № 4. – С. 404-414.
- 3 Масимханович Д., Абиденюва А. Тюркология в Китае: исследования тюркской литературы и фольклора // Scientific journal «Keruen». M.O. Auezov Institute of Literature and Art. - 2023. Т. 80. №3. С. 37-50.
- 4 Stelios Michalopoulos and Melanie Meng. Xue Folklore The Quarterly Journal of Economics, Volume 136, Issue 4. – 2021, 1993-2046 p.
- 5 Илларионова Т.В., Роговская А.В. Свадебная обрядность и фольклор оренбургских казаков Южного Урала в публикациях и исследованиях // Научно-исследовательский журнал Modern Humanities Success. – 2024. № 11.
- 6 Ибраев Ш. Ритуальный фольклор казахов. – ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, Нур-Султан. – 2021. – 254 с.
- 7 Атаханова Н.А., Аяпова Г.Б. Генезис, историчность, жанровые черты фольклорного наследия // Вестник Казну, фил. сер. – 2020. – №2 (178).
- 8 Анес Г., Замзаева Т., Мырзагали А. Айкап 1911 год. – Общественный фонд «Алашорда», Алматы. – 2023. – 544 с.
- 9 Сейтжанов З. Н., Мекебаева Л. А., Рамазанова Ш. А., Шортанбаев Ш. А. Жанровая природа слов Бата // Вестник Казахского национального университета имени Аль-Фараби, фил. сер. Ө 2020. №2 (178)
- 10 Анес Г., Замзаева Т., Мырзагали А. Айкап 1912 год. - Общественный фонд «Алашорда», Алматы. – 2023. – 672 с.
- 11 Ракыш Ж., Альбеков Т., Алпысбаева К., Ауесбаева П., Жакан Д., Сакен С. Антология степного фольклора: в десяти томах. – Т. 6: Ритуальный фольклор, Алматы: Brand Book. – 2020. – 484 с.

Материал поступил в редакцию журнала 13.01.2025

Publication of ritual folklore (based on the periodical «Aikap»)

A. Makatova¹, A. Absadyk¹

¹Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University, Kostanay, 110000, Kazakhstan

The primary object of research in this article is issues № 1 and № 14 of Aikap magazine, one of the periodicals published between 1911 and 1912. The study aims to summarize the materials on ritual folklore published in these issues. In addition, it considers poems and articles by intellectuals of the Alash movement, as well as letters from public activists featured in the magazine. A review of the scientific works of both domestic and foreign scholars was conducted to define the concept of family ritual folklore and assess the level of research on this topic. The samples of family ritual folklore collected from the magazine were grouped under themes such as kalyn mal ("bride price"), "reception of the bride", "bride's ransom", and "the girl's blessing". A total of 16 examples of folklore were identified, presented in the form of poems, short stories, letters, and articles. These examples were analyzed from the perspective of the authors' positions and viewpoints. The folklore heritage published in Aikap provides valuable insights into the social life and folk traditions of the Kazakh people. Furthermore, the authors of the family ritual folklore samples published in the magazine were also identified. The analysis of these materials contributes significantly to the development of folklore studies. By examining the content of Aikap, researchers gain a deeper understanding of the cultural and artistic heritage of the Kazakh people during this historical period.

Key words: «Aikap» magazine, periodical, Kazakh folklore, ritual folklore, kalyn mal, kyz satu.

REFERENCES

- 1 Zhussupov N., Baratova M., Zhussupova G., Zhussupov Ye, Mukusheva K. Features of collecting Kazakh folklore and methods of collecting folklore of the first half of the XX century // Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys. – 2024. № 56. – 833-843 p.
- 2 Tashekova A.T., Zhusipov N.K., Shapauov Ә.К. Kazak zhane tatar uilenu zhoralgylarynyg folklorlyk erekshelekteri (Bekmurat Uakhatov zertteulerinnin negizinde) [Kazakh and Tatar wedding ritual (Based on the research Bekmurat Vakhatov)] // Toraigyrov universitetinin Khabarshysy, fil. ser. – 2024. № 4. – 404-414 p.
- 3 Masimkhanuly D., Abidenkyzy A. Kitaidagu tyrkologii: tyrki adebieti men folkloryna katysty zertteuler [Turkology in China: studies of Turkic literature and folklore] // Scientific journal "Keruen". M.O. Auezov Institute of Literature and Art. - 2023. Vol. 80. №3. pp. 37-50.
- 4 Stelios Michalopoulos and Melanie Meng Xue. Folklore The Quarterly Journal of Economics, Volume 136, Issue 4. - 2021, 1993-2046 p.
- 5 Illarionova T.V., Rogovskaia A.V. Svadebnaia obriadnost i folklor orenburgskikh kazakov Iuzhnogo Urala v publikatsiakh i issledovaniakh [Wedding rituals and folklore of the Orenburg Cossacks of the Southern Urals in publications and research] // Scientific Research Journal Modern Humanitarian Success. – 2024. №. 11.
- 6 Ibraev SH. Kazaktyn guryptyk fol'klory [Ritual folklore of the Kazakhs], L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, 2021. – 254 p.
- 7 Atakhanova N.A., Aiapova G.B. Folklorlyk muralardun genezisi, tarikhilygy, zhanrlyk belgileri [Genesis, historicity, genre features of folklore heritage] // Filologiya seriyasy. – 2020. №2 (178)
- 8 Anes G., Zamzayeva T., Myrzagali A. Aikap zhurnaly [Aikap magazine] 1911. – Alashorda Public Foundation, Almaty, 2023. – 544 p.
- 9 Seitzhanov Z.N., Mekebayeva L.A., Ramazanova Sh.A., Shortanbayev Sh.A. Bata sozderinin zhanrlyk tabigaty [The genre nature of bata words] // Al-Farabi Kazakh National University Bulletin of Philology series №. 2 (178)
- 10 Anes G., Zamzayeva T., Myrzagali A. Aikap zhurnaly [Aikap magazine] 1912. - Alashorda Public Foundation, Almaty, 2023. – 672 p.
- 11 Rakysh J., Albekov N. Alpysbaeva K. Auesbaeva P., John D., Saken S. Dala folklorynyn antologiiasy: On tomdyk [Anthology of Steppe Folklore: in ten volumes. Vol. 6: Ritual folklore, Almaty: Brand book, 2020. – 484 p.

Received: 13.01.2025